

GELİŞEN OTOMASYON TEKNOLOJİSİ VE İRADE

Prof. Dr. Tolga Yarman
BİLTES

Temmuz 1992

Yazı, esas olarak, yazarın TÜSES için 1989'da hazırladığı “**Determinizma Görecelidir: Evrensel Bilince Karşı Özgür İstenc**”, “**Özgür İradeli Kişi ya da Toplumlar, Geleceklerinin Tutsağı Değil, Efendisidirler!**” başlıklı taslak çalışmadan, alınmıştır.

GELİŞEN OTOMASYON TEKNOLOJİSİ VE İRADE

Prof. Dr. Tolga Yarman, BİLTES
Temmuz 1992

Acaba “**irade**”, nedir?

“**İrade**” konusunda, bir çok düşünür kafa yormuştur. Şu var ki “**geniş anlamda irade**”, tanımlama gayretlerinin ötesinde, “**irade**” kavramına, söz gelişi maymun, sümüklüböcek, sinek, karınca, denizanası, daha ötesi bakteri, virüs... Giderek, maddenin temel parçacıkları, boyutlarında bir “**sistematik**” getirene, (biz) rastlamış değiliz.

Kısaca acaba, insan iradesiyle, hayvan iradesini... Hayvan iradesiyle kavak ağacı veya pısırik otunun, iradesini... Hatta olacaksa, atomun, elektronun iradelerini, birbirlerinden, nasıl ayırmalıyız?

İrade, Gelişen Bir Mekanizmadır...

“**Yetişkin insanın iradesinden**” bahis, kolay, ama... Bu insanın gençlik, bunun öncesinde çocukluk... Bunun da öncesinde bebeklik... Daha da öncesinde döllenme, halleri, yok mu?.. O halde “**irade yeteneği**”, tam olarak nerede başlıyor? Böyle bir soruyu kolaydan kabullenmek, mümkün görünmüyor.

“**İradenin**”; canlının, özellikle de insanın, büyümesi sürecinde, ana rahmine düştükten şu kadar yıl, şu kadar gün, şu kadar saat sonra oluştuğunu düşünmek, herhalde anlamsız.

Madem insanın büyümesi sürecinde, geri geri giderken, iradenin tam hangi evrede oluştuğunu, ifade etmede, acze düşüyoruz... O halde makul olan, iradenin, deyim yerinde ise bir “**mekanizma**” olarak “**gelişegeldiğini**”, kabullenmektir. Başka bir deyişle “**irade yeteneği**”, çeşitli “gelişkinlik düzeylerinde”, olabilecektir.

Böyle bir bağlamda tabiatıyla çocuğun, iradesinde de... Bebeğin, iradesinde de... Aynı şekilde hatta, ceninin, iradesinde de... Bu iradeler “**azalan gelişkinlik düzeylerinde**” olsa bile, bahsetmek, olanaklıdır.

Benzer biçimde neden, hele iyice gelişmiş ya da daha az gelişmiş hayvanların... Keza, bitkilerin... Hatta hatta maddenin, temel parçacıkların, iradelerinden, bahsedemeyelim ?..

Canlı – Cansız ve İrade

Denilebilir ki bir sınır çizgi, “**canlı**” olarak alınabilir...

Yani:

- Pekiyi, canlının iradesinden söz etmeyi, onaylayalım ama , bari “**iradeyi**”, cansız dünyaya genişletmeyelim, denilebilir...

Böyle bir sav, ilk bakışta “**makul**” sayılabilecektir. Neticede “**canlı**” ile “**cansız**”, bir bakıma ayrılabilir. Canlı, doğar ve ölür. “**Canlı**” öldüğü zaman, adı üzerinde “**cansızdır**”.

Aslında canlı – cansız diye ayırım dahi, inanın çok kolay değil... Söz gelişi bir radyo, bir otomobil, bir uçak, hatta bir düğme, canlı mı, cansız mı?

Cevabınız, “**cansız**” olacaktır!

İyi ama “**canlının**” özellikleri “**doğum**” ve “**ölüm**” olarak vazedilirse... O takdirde, radyo yahut uçağı da ... Hatta düğmeyi de “**canlı**” ilan etmekten başka, seçeneğimiz kalmaz. Nitekim düğme, düğme olarak doğar... Kırılırsa, “**ölmüştür**”. Radyonun bir teli koparsa, o da ölmüştür. Ama, kopan telin yerine yenisi konularak, sisteme, yeniden “**canlılık**” kazandırılabilir.

Nedir ki, ölen bir insanın ya da karıncanın, gerçekte, ölümleri “**tel**” benzeri şeylerin kopmasından ya da harabiyetten değilse, nedendir?

Diğer bir deyişle, canlının ölümüne sebebiyet verecek şekilde, her ne kopmuşsa; bu, “**tamir**” edilerek, ya da “**yerine yenisi konularak**”, ölüye, yeniden “**hayatiyet**” kazandırmak, pekala, mümkün görünmektedir.

O halde “**canlı**” olarak, otomobille deniz anasının birbirlerinden ayırmak, ilk bakışta, hiç olanaklı değildir. Her ikisi de birer “**sistem**”dir. Olsa olsa sistem yapılarında, farklılıklar içerirler. Örneğin, denizanası “**organik**” bir sistemdir. Otomobil ise, işte, “**metalik-mekanik**” bir sistemdir.

Canlıyla cansız ayırt etmek üzere denilebilir ki; canlı, örneğin deniz anası, çoğalır; otomobilin çoğalma marifeti yoktur. Öyle ama, otomobile çoğalma marifetinin getirilmesi, kuramsal olarak, imkansız değildir. Biraz daha gerçekçi ifade edecek olursak... İçinde meydana gelecek bir arızayı “**otomatik**” olarak saptayacak; bunu onaracak ve kendini sürekli olarak aynı bir işlevsellik düzeyinde tutabilecek sistemleri, o arada öyle bir otomobili, tasavvur etmek, çok olanaklıdır.

Diğer yandan “**canlılığın**”, bilhassa “**üst karmaşa düzeyinde**” bir “**beyin**” içerdiği... İradeninse ancak “**beyne ilişkin**” olarak düşünülebileceği, ileriye sürülebilir. İyi ama, söz gelişi otomatik pilottaki bir uzay aracı yahut “**akıllı bilgisayarla**” yönelen bir otomobil... Mesela, bildiğimiz “**Kara Şimşek**” dizisinde konuşan, bilgisayarlı, o yüzden de adeta “**kişilikli**” bir “**Kit**” in, “**beyinsiz**” ve “**iradesiz**” olduğunu düşünmek, pek mümkün görünmüyor.

“**Kit**” in beyin yapısı, organik değil... Telleri var... Tranzistörleri var... Devreleri var... Elektronik kartları var... Ama, bir manada “**düşünme**” ve “**tepki verme**” işlevleri de var.

Canlıyla cansız ayırt etmede diğer yandan, canlının bir “**özdüzeni**” bulunduğu, yahut kendi başına, çevreden aldığı “**kaotik**”, “**darmadağınık**” girdi ve enerjiyi bir biçimde, sistemli, düzenli bir hal ve kıvama dönüştürme “**yeteneğinin**” bulunduğu, öne sürülebilir.

Aslında böylesi bir tasnif de, hiç doğru değildir. Çünkü madde de, önceki yazılarımızdan anımsanacağı gibi söz gelişi, atom, gizemli şekilde, soğurduğu “**dağınık girdi ve enerjiyi**” gayet “**düzeni bir çıktıya**” dönüştürme kurgusuna, pekala sahiptir (1-6). Ayrıntıya girmeyelim ama... “**Laser ışının**”, örneğin, işte tam bahsettiğimiz, (atomun dağınık bir enerji girdisini, aynı enerjili, aynı yönlü bir enerjiye dönüştürmesine ilişkin) özelliğın, ürünü olduğunu, dikkate getiriverelim.

Gerçekte... Bir protonla bir elektron karşılaştıklarında “**hidrojen atomunu**” meydana nasıl getireceklerini, bilmektedirler... İki hidrojen atomu da bir araya geldiklerinde, “**hidrojen molekülünü**” nasıl oluşturacaklarını, bilmektedirler.

Söz konusu birleşimlerde, “**karmaşa**” ve “**bilgi**” düzeyinin arttığı görülecektir. Buna bağlı olarak “**düzen derecesi**” de, artmaktadır,

Madde, bir yandan, çeşitli birleşimleri nasıl meydana getireceğini, bir anlamda, “**bilmektedir**”... Bu birleşimlerdeki kurgu ve donanımlar, diğer yandan, çevreden alacakları karman çorman nitelikteki girdi ve enerjiyi, düzene nasıl koyacaklarını, (şaşılacak derecede) bilmektedirler.

Özdüzen ve çevreden alınan dağınık girdiyle enerjiyi, düzenli bir hale getirip kullanma yeteneği, demek ki yalnızca “**canlı dünyaya**” özgü değildir.

“**Cansız**” olarak bilinen maddenin de, aynı özelliği vardır.

Canlı ya da cansız, sistem-karmaşa-derecelerini incelerken, şu hususları öne çekmek, yerinde olacaktır:

- Sistemi meydana getirmek üzere gerekli “**bilgi**”.
- Sistemin “**örgünlük**” derecesi, yani sistemi meydana getiren unsurların birbirleriyle “**haberleşme ve iletişim yetisi**”.
-
- Sistemin çevresinden aldığı enerjiyi “**düzenleme yeteneği**”.
- Sistemin, bu enerjiyle kendini “**yenileme, onarma ve geliştirme yeteneği**”.

Bu hususlar, üst karmaşa ve mükemmellik düzeyinde, karşımıza “**beyinsellik**” olarak, çıkmaktadır. “**Beyin**” ya da “**bir komuta kontrol merkezinin**”, bağlı bütün uzuvlar ve birimlerle ilişkili, yani iletişim içerisinde, olması; temel bir özelliktir. Beyne bağlı tüm birimler, birbirleriyle, ana bir merkez üzerinden haberleşmektedirler.

Ölmek, söz konusu iletişim ağında, en az bir hattın eskimesi, bozulması, yahut tahrip olmasıyla ortaya çıkıyor.

“Canlı” ve “Cansız” Arasında “Kesin Belirleme” Yapamıyoruz!..

Anlattıklarımızdan çıkan bir sonuç, canlı-cansız, beyinsellik ya da düz maddesellik arasında, **“kesin bir belirlemenin” yapılamayacak, olmasıdır. Olsa olsa, “sistemlerin karmaşa farklılıkları”** hakkında, bir şey söylenebilecektir. Bir sistem, söz gelişi, 10 temel birimden oluşmaktadır ve bu birimlerin, karşılıklı ikişer ikişer, iletişimini içermektedir...Bir başka sistemse, 100 temel birimden oluşuyordur ve bunların, **“biri”** hariç hiçbirinin, birbiri ile etkileşmesi yoktur... Tüm birimler birbiriyle aynı bir **“merkezi birim”** üzerinden, haberleşiyorlardır...

“Canlı” veya **“cansız”** sistemler üzerinde, belirleme itibarıyla söz konusu açıdan söylenecek, temel, başkaca bir şey, işaret edememekteyiz!

Öyleyse, **“her sistemi”** belli bir kimlikle... Buna da ilişkin küçük ya da büyükçe bir **“irade sahibi”** olarak gözetmek, akla yatkın çıkmaktadır.

İradenin özellikleri arasında herhalde, **algılama, veri işleme, gidişat öngörme, seçenek belirleme, inanma, karar verme, inisiyatif kullanma, durumu eniyileme** gibi, fiiller sayılabilecektir.

Bu fiillerin ama, hemen hepsi, bir ölçüde olsun şablonlaştırılıp, pekala bir bilgisayara gördürülebilir.

O halde tekrar görüyoruz ki, iradeyi, salt canlıya ilişkin olarak düşünmek yerine, belli bir **“mekanizma”** olarak tanımlamak daha uygun olmaktadır.

Şu var ki **alt-iradeden, üst-iradeden, küçük-iradeden, daha – küçük – iradeden, büyükçe-iradelere, gelişkin-yahut-daha-az-gelişkin- iradelere,** bahsetmekliğimiz, bu arada, gündeme gelmektedir.

Çarkların İçinde Dönen Adam...

Şevket Süreyya Aydemir, **“Enver Paşa”** adlı, yakın tarihimize ilişkin incelemesinde, düşüştteki Enver Paşa için:

- Artık çarkları çeviren adam olmaktan çıkmış, çarkların içinde dönen adam olmaya başlamıştı, der.

Herkes belli **“çaplardaki”** çarkları, çevirir... Belli, daha büyükçe çaplardaki, bir takım öteki çarklar içindeyse, döner. Böyle bir açıdan bakılınca, bütün mesele, hangi **“çaptaki”** çarkları çevirebildiğimizin... Hangi, daha büyük çaptaki çarkların içinde ise, çevrildiğimizin, saptanmasıdır. **“İrade genişletmek”, “daha fazla güç sahibi olmak”** ; çevirmekte olduğumuz **“çarkların çaplarının”** büyütülmesiyle, eşdeğerdedir.

Evrende Her Şey Bir İrade Sahibidir...

Her iradeyi, demin saydığımız ya da başka özelliklerin ölçüleri itibariyle tanımlayabiliriz. Açıklaya geldiklerimizin ışığında her sistem, bu özelliklerden, az veya çok, bulunduracaktır... Bu manada da, bir “**irade**” sahibidir.

Faaliyet gösteren her sistem, her özne, her şey, serdettiğimiz bağlamda bir irade taşıyor ve “**iradesinin hükmünü**”, icra ediyordur.

Söz gelişi, bir bilgisayar programını ele alalım... Böylesi bir program bir yaptırımlar paketi olarak, anlaşılabilir. Paketin içinde çeşitli “**eğer-ler**”e bağlı, yaptırım seçenek ve yolları yer alacaktır. Biraz daha somuta gelmek üzere, mesela trafik lambalarını, düşünelim.

Kavşaktaki trafik lambası, belli fasılalarla, yeşil, kavuniçi ve kırmızı renklerde, yanmak üzere, programlanmıştır.

Genelde işte yarımşar, birer dakikalık aralarla, trafik lambası belli bir yöndeki trafiğe, yol verir ya da onu keser.

Trafik lambası, bu rutin işlevini diyelim ki, sabah 7 ile akşam 9 arası sürdürür... İçindeki saat sabah 7 oldu mu, söz konusu işleve başlar... Bu saat, akşam 9’u buldu mu, “**gündelik işlevini**” keser... Bundan sonra lambanın bağlı olduğu, bilgisayar programı öyledir ki; lamba, kırmızı ya da sarı, yanıp-sönmeye başlar... Sarı yanıp-söndüğünde, kavşaktan dikkatli geçilecektir... Lambanın kırmızı yanıp-sönmesi, kavşağa ulaşan aracın yoluna devam etmeden evvel, orada, mutlaka durması ve etrafını kolaçan etmesini, buyurmaktadır.

Şimdilerde, özellikle Batı Avrupa ve ABD’de daha karmaşık bilgisayar sistemlerinde bulunan özellikler, trafik lambalarına bir nevi “**düşünme**” ve “**inisiyatif**” üstünlüğü, bahsetmektedir. Buna göre, kavşağa çeşitli yönlerden gelmekte olan trafik yoğunluğu, yol boyu, almaçlarla algılanıp; bir komuta merkezi üzerinden, söz konusu kavşaktaki trafik lambasının, veri dağıtıcısına yüklenmekte... Lamba bilgisayarı, ya da lamba için çalışan, merkezi bir bilgisayar, gelen verileri işlemek suretiyle, lambanın kırmızısını, ya da yeşilini, trafik akışını aksatmayacak, hatta iyileştirecek şekilde, düzenlemektedir.

Bu örneklerde; bilgisayarlar ve bunların icra ettiği programlar, yani yaptırım paketleri... Diğer bir deyişle, bir nevi “**mekanik irade**”, söz konusu olmaktadır.

Demek istediğimiz şudur ki, icraat halindeki bir “**bilgisayar programıyla**”, “**insan iradesi**” ya da daha düşük düzeydeki bir irade arasında, bir “**karakter farkı**” belirlemek, ilk bakışta imkansız görünmektedir. Çeşitli kurgular çerçevesinde, kararlar alıp, bunları icra eden bir insan beyniyle... Bir takım “**eğer-ler**” e bağlı işlem gören, karar alan ve

bunu icra eden, “**mekanik bir beyin**” arasında, bu iki sistem çok değişik gelişkinlik düzeylerinde bulunsa bile, konumuz açısından fark bulunmadığını, kabul etmeliyiz.

Öyleyse, evrendeki küçük ya da büyük her kurgu, bir “**iradeyi**” temsil etmektedir... Bir iradedir: “**Gelecek**”, bütün bu iradelerin bileşkesi olarak, oluşmaktadır.

Dahası, hiçbir irade; etkinlik sırasında, kendine göre “**belirlenmiş**” değildir... “**Belirleyen**”dir.

Peki, evrensel bir öznenin, yani “**tanrısal bir kuvvetin**” gözetiminde, “**belirlenmiş**” olunamaz mı?.. Yanıt “**Evet, olunabilir**” dir. Ama bu yanıt; ne denli küçük olursa olsun, evren içindeki öteki irade sahipleri açısından, bir şey ifade etmeyecektir.

Bu özneler, üst tanrısal varlık tarafından kestirilebilir, yahut belirlenmiş olsalar dahi, kendi iradeleri ve icraatları itibarıyla “**belirlenmiş**” değil, “**belirleyen**” niteliğindedirler.

İlginç bulacağınızı ümit ettiğim bu görüşü, ilerideki yazılarda açacağım.

İsterseniz bir “**anahtar**” sunayım, şimdiden düşünmeye başlayın:

- **Determinizma Görecelidir!..**

KAYNAKLAR

1. T. Yarman, İnsan Kendi Özü Kaosa Geri mi Dönüyor?, Cumhuriyet Bilim Teknik, 29 Aralık 1990
2. T. Yarman, Temel Parçacıklardan Canlıya, Düşünceye, Duyguya, Maddenin Halleri, Cumhuriyet Bilim Teknik, 29 Haziran 1991
3. T. Yarman, Çevre Kirliliği Kaçınılmazlık Değildir, Cumhuriyet Bilim Teknik, 11 Ocak 1992
4. T. Yarman, Uzaysal Düzen, İyilik, Kötülük, Cumhuriyet Bilim Teknik, 29 Şubat 1992
5. T. Yarman, Akıl, Evren Bilincinin Gerisindedir!, Cumhuriyet Bilim Teknik, 20 Haziran 1992
6. T. Yarman, Türler Arasındaki Acımasızlık, Irkçı Milliyetçilik ve Uzaydaki Yalnızlığımız, Cumhuriyet Bilim Teknik, 18 Temmuz 1992

TEŞEKKÜR

Yazıyı her zamanki özeniyle okunurluğa kavuşturan Sevgili Ayşegül Sevinç'e teşekkürler ediyorum...

T.Y.